

Weidekervel-torkruid (*Oenanthe silaifolia* M.Bieb.): terug van weggeweest

Joop H.J. Schaminée*, Leni (H.) Duistermaat** Wim de Veen & Ian H.J. Klinckenberg

* IBN-DLO, Postbus 23, 6700 AA Wageningen

** Stichting FLORON, Postbus 9514, 2300 RA Leiden

Come-back of Narrow-leaved Water-dropwort (*Oenanthe silaifolia* M.Bieb.)

Oenanthe silaifolia was considered to be extinct in the Netherlands. The species was recorded for the last time in 1899, in a floodplain meadow near Rotterdam. Recently, the species has been found again – with only one individual – on a dike in the valley of the Maas near Stevensweert (central Limburg). The plant was growing in a ruderalized tall forb community, halfway on the dike, that could be classified as a basal community of *Cirsium arvense* of the class Artemisietea vulgaris. The stand was surrounded by herds of *Phalaris arundinacea* (along the foot of the dike) and hay meadow communities of the Arrhenatherion elatioris, the latter comprising some specific floodplain species like *Ononis repens* subsp. *spinosa* and *Eryngium campestre*. Most probably, the plant originates from French Lorraine, from where seeds were transported by the river Maas. Of course, no guarantees can be given for the preservation of the species at the new locality, but a management of hay cutting seems to be a prerequisite to give the plant a chance to survive and to build up a stable population.

Op 30 mei vond de laatste van ons tijdens een flora-inventarisatie in het Maasdal bij Stevensweert (Midden-Limburg) een onbekende umbellifeer, die onmiddellijk de aandacht trok door zijn diep ingesneden bladeren en zijn markante schermpjes (Fig. 1 en 2). Al gauw werd duidelijk dat het een exemplaar van Weidekerveltorkruid (*Oenanthe silaifolia* M.Bieb.) betrof, een soort die precies honderd jaar geleden voor het laatst in Nederland werd aangetroffen ("vroeger in uiterwaarden in het zoetwatergetijdengebied", zoals de Heukels' Flora van Nederland vermeldt¹), en die dan ook de sombere aanduiding "Rode Lijst 0" draagt.² Ondanks naarstig speurwerk bleef het bij dit ene (vitale) exemplaar, waarmee de soort op dit moment ontegenzeggelijk de zeldzaamste inheemse plant van Nederland is.

Fig. 1. Weidekerveltorkruid (*Oenanthe silaifolia*) langs de Maas bij Stevensweert. Foto M. Liefing.

Fig. 2. Het gedroogde materiaal van Weidekervel-torkruid (*Oenanthe silaifolia*) uit Stevensweert.

Beschrijving van de soort

Weidekervel-torkruid is een tamelijk forse plant met een uit 4–10 stralen opgebouwd scherm. Het meest opvallend zijn de deelschermen, die in het begin van de vruchttijd met hun gedrongen, halfbolvormig uiterlijk en de uitstekende, meer dan 2 mm lange stijlen enigszins doen denken aan jonge bloemhoofdjes van Duifkruid. Het omwindsel ontbreekt of bestaat uit één blaadje, dat vroeg afvalt; het omwindseltje wordt gevormd door een achttal korte, ovaalvormige blaadjes. De stengelbladen zijn diep ingesneden en dragen lijn-lancetvormige slippen, die bij de onderste en bovenste bladen ongeveer even lang en breed zijn. De (korte) bloemstelen zijn na de bloei duidelijk verdikt; hierin verschilt de soort onder meer van Zilt torkruid (*Oenanthe lachenalii*). De vruchtjes zijn ruim 3 mm lang en langer dan breed. Een belangrijk onderscheid met andere *Oenanthe*-soorten is gelegen in de bouw van de ondergrondse organen. Weidekervel-torkruid heeft omgekeerd eivormige wortelknolletjes, die geleidelijk in de stengelbasis versmallen; het verdikte deel is 1–3 cm lang en 3–5 mm breed, terwijl bij bijvoorbeeld Zilt torkruid de overgang (nog) geleidelijker is en de verdikte knolletjes een lengte van 5–7 cm hebben bij een breedte van 2–3 mm.³

Weidekervel-torkruid bereikt in ons land de noordgrens van haar verspreidingsgebied. Behalve in het mediterrane gebied komt deze tot Europa beperkte soort ook voor in West-, Midden- en Zuidoost-Europa.⁴ Haar aanwezigheid in onze contreien is te beoordelen als een voorpost.⁵

Het voorkomen van Weidekervel-torkruid in Nederland

In Nederland is Weidekervel-torkruid altijd een zeldzame soort geweest, waarbij moet worden opgemerkt dat de eerste exemplaren werden gedetermineerd als *Oenanthe peucedanifolia*, onder welke naam de soort dan ook in de Nederlandse literatuur haar intrede doet.^{6 7} Pas ruim 130 jaar later valt de bewerker van de Heukels' Flora van Nederland de naamsverwarring op en sedertdien is de desbetreffende soort ook in Nederland bekend als *Oenanthe silaifolia*.⁸ Van den Bosch noemt de soort voor vochtige weilanden en citeert herbariummateriaal dat door Van der Sande Lacoste is verzameld in de "Polder bij Dordt" en "Meerdervoort".⁶ In zijn flora uit 1861 rekent Oudemans haar (inderdaad onder de naam *Oenanthe peucedanifolia*), samen met *Oenanthe lachenalii* (Zilt torkruid) en bovenal *Oenanthe pimpinelloides* (Beverneltorkruid), tot "de zeldzamere planten van ons vaderland".⁹ Over de standplaats van de soort wordt slechts gezegd dat ze "eigen [is] aan vochtige weilanden". In de volgende editie geeft hij een overeenkomstige beschrijving en vermeldt dat deze soort "zeer enkel in lage weilanden wordt gevonden".¹⁰ Hij voegt daaraan toe dat van deze soort de eerste exemplaren werden verzameld door Van der Sande Lacoste. In het herbarium van Leiden zijn deze exemplaren te bestuderen (Fig. 3). De planten werden verzameld in 1837 op een aantal plekken langs de Nieuwe Maas, getuige de herbariumetiketten: "op vochtige plaatsen op enen polder en elders bij Dordrecht", "Achterdijk bij Meerdervoort" en "Langs den dijk buiten Zwijndrecht". Heukels beschrijft dat de soort in West- en Midden-Europa in vochtige weilanden voorkomt en dat hij bij ons op enkele plaat-

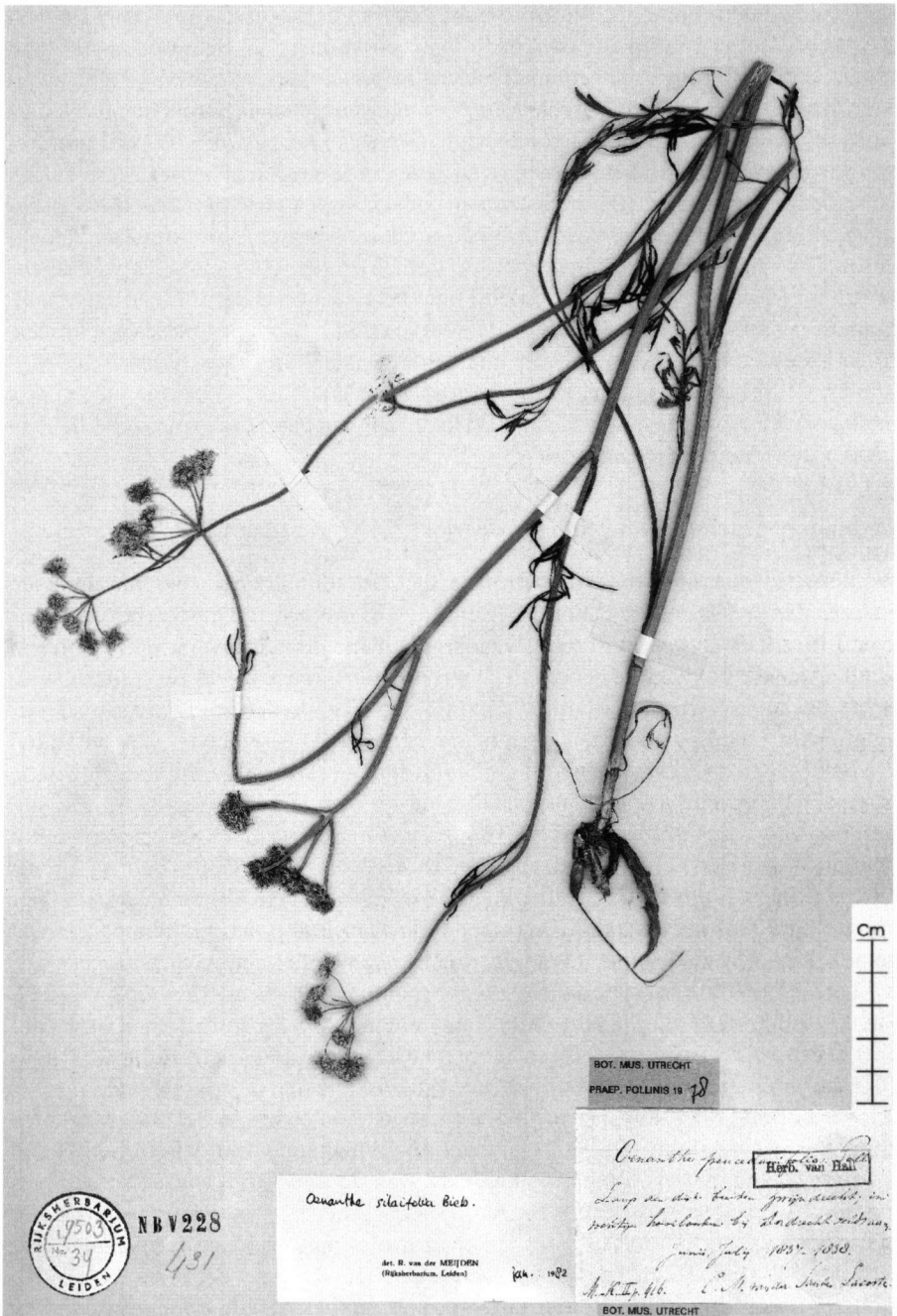

Fig. 3. Een herbariumexemplaar Weidekerveltorkruid (*Oenanthe silaifolia*) van Van der Sande Lacoste, verzameld in 1837–1838, bij Dordt en Zwijndrecht. (KNBV-herbarium, Leiden). De ondergrondse delen zijn goed te zien.

sen is gevonden, namelijk bij Dordrecht, Zwijndrecht, tussen Lith en Lithoyen (veel), bij Rotterdam en Maastricht.¹¹ Het voorkomen van de soort in het land tussen Lith en Lithoyen is gedocumenteerd in het herbarium van Van Hall (eveneens aanwezig in Leiden). Op het verspreidingskaartje in de Atlas van de Nederlandse flora zijn (nog steeds onder de naam *Oenanthe peucedanifolia*) vier uurhokken aangegeven, drie in het zoetwatergetijdengebied langs de Nieuwe Maas en één langs de Maas bij Lith.¹² De vondsten zijn gedaan tussen 1837 en 1899. De waarneming uit 1899 betrof uiterwaarden bij Rotterdam, waar de soort werd verzameld door F.D.J. Fisch (aanwezig in herbarium Leiden). Vroegere meldingen van Lejeune uit het Maasdal hebben vermoedelijk alle betrekking op Belgisch grondgebied. Lejeune noemt het voorkomen van de soort in 1811 “dans les prairies humides, entre Liège et Maestricht” en een tiental jaren later “in pratis humidis ad Mosam”.^{13 14} In het Maasdal werd de soort voor het laatst in 1883 nabij Visé verzameld.⁴ Westhoff et al. nemen de soort op in de lijst van planten die met zekerheid na 1900 uit ons land verdwenen zijn.¹⁵

De huidige groeiplaats bij Stevensweert

Weidekervel-torkruid werd aangetroffen aan de kop van een met basaltstenen en maaskeien verstevigde kleidam langs de Maas bij Stevensweert. De soort groeit hier halverwege het talud, waar hooguit incidentele overstroming plaatsvindt. Aan de bovenzijde wordt de begroeiing begrensd door een Glanshaver-gemeenschap (*Arrhenatherum typicum*), die zich verder zuidwaarts over een lengte van enkele honderden meters op het bovenste gedeelte van het talud voortzet. Deze door Glanshaver (*Arrhenatherum elatius*) gedomineerde vegetatie is verder gekenmerkt door soorten als Glad walstro (*Galium mollugo*), Knoopkruid (*Centaurea jacea*) en Grote bevernel (*Pimpinella major*), en stroomdalplanten waaronder Echte kruisdistel (*Eryngium campestre*), Kattendoorn (*Ononis repens* subsp. *spinosa*), Heksenmelk (*Euphorbia esula*) en Kleine bevernel (*Pimpinella saxifraga*). Plaatselijk, vermoedelijk als gevolg van het feit dat de vegetatie niet geregeld gemaaid wordt, hebben zich hier zoombegroeiingen ontwikkeld met Wilde marjolein (*Origanum vulgare*), Bosrank (*Clematis vitalba*), Smal beemdgras (*Poa angustifolia*), Dauwbraam (*Rubus caesius*) en Rietzwenkgras (*Festuca arundinacea*). Deze zoomgemeenschap is te rekenen tot het Rubo-Origanetum festucetosum arundinaceae, die in ons land vrij zeldzaam is en vrijwel beperkt tot Zuid-Limburg en het Estuariën-district; in het rivierengebied komt ze slechts sporadisch voor.¹⁶ Op sommige plekken – ook lager op het talud – vormt Dauwbraam soortenarme haarden. Aan de onderzijde wordt de begroeiing met Weidekervel-torkruid begrensd door groepen van Rietgras (*Phalaris arundinacea*) met daartussen stukjes open grond met grind en maaskeien; hier is duidelijk sprake van erosie door golfslag. De Rietgras-begroeiingen zetten zich zuidwaarts eveneens in een lange strook voort langs de onderzijde van de dam, waar ze een ruig karakter hebben met soorten als Poelruit (*Thalictrum flavum*), Haagwinde (*Calystegia sepium*), Grote brandnetel (*Urtica dioica*) en Groot warkruid (*Cuscuta europaea*). Deze Rietgras-ruigten behoren tot de Rompgemeenschap van *Phalaris arundinacea* van de Convolvulo-Filipenduletea.¹⁷

Om inzicht te verkrijgen in de vegetatie waarin Weidekervel-torkruid zelf werd aangetroffen, werd op 9 juni een vegetatie-opname gemaakt (Tabel 1). De begroeiing heeft een sterk ruderaal karakter en wordt voornamelijk gedomineerd door Akkerdistel (*Cirsium arvense*). Doordouwers als Grote brandnetel en Haagwinde zijn eveneens met tamelijk hoge bedekking aanwezig. Andere ruderaal soorten zijn Bijvoet (*Artemisia vulgaris*), Reukeloze kamille (*Tripleurospermum maritimum*), Kweek (*Elytrigia repens*), Grote klit (*Arctium lappa*), Gewone raket (*Sisymbrium officinale*), Zwarte mosterd (*Brassica nigra*) en Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*). De vegetatie is te classificeren als een rompgemeenschap van *Cirsium arvense* van de Artemisietea vulgaris, die voor het eerste werd beschreven in deel 4 van De Vegetatie van Nederland.¹⁸ Het meest wordt deze rompgemeenschap aangetroffen langs onze grote rivieren, waar de naamgevende Akkerdistel vermoedelijk ook van oorsprong thuishoort.

Tabel 1. Vegetatie-opname met Weidekervel-torkruid (*Oenanthe silaifolia*) langs de Maas bij Stevensweert.

Opname JS 99-009, Exp. NW, 20°. Opp. 2x2 m.	
Vegetatiehoogte: 80–(120) cm, bedekking 100 %.	
Moslaag ontbreekt.	
<i>Oenanthe silaifolia</i>	+1
<i>Cirsium arvense</i>	4.3-4
<i>Urtica dioica</i>	2b.2-3
<i>Calystegia sepium</i>	2a.1-2
<i>Phalaris arundinacea</i>	1.2
<i>Cuscuta europaea</i>	1.3
<i>Poa trivialis</i>	1.1-2
<i>Festuca arundinacea</i>	1.1-2
<i>Rumex obtusifolius</i>	+1
<i>Euphorbia esula</i>	+1.1-2
<i>Artemisia vulgaris</i>	+1
<i>Arctium lappa</i>	+1
<i>Tripleurospermum maritimum</i>	+1
<i>Stachys palustris</i>	+2
<i>Tanacetum vulgare</i>	+1
<i>Sisymbrium officinale</i>	+1
<i>Elytrigia repens</i>	+1
<i>Brassica nigra</i>	+1
<i>Glechoma hederacea</i>	+1
<i>Daucus carota</i>	+1
<i>Stellaria media</i>	+2
<i>Epilobium spec.</i>	r.1
<i>Cardamine hirsuta</i>	r.1

De plantensociologische positie van Weidekervel-torkruid

In een recent artikel van Zwaenepoel et al. wordt een goed overzicht gegeven van de plantensociologische positie van Weidekervel-torkruid in de lage landen, dat wil zeggen in Noord-Frankrijk, België en Nederland.¹⁹ De auteurs beschouwen deze soort als een uitgesproken hooilandplant, die is aan te treffen onder tamelijk voedselrijke omstandigheden met een tamelijk breed spectrum wat betreft de vochtvoorziening; in syntaxonomische termen omspant haar voorkomen de hele reeks van *Calthion palustris* (nat, regelmatig overspoeld), *Alopecurion pratensis* (matig vochtig, incidenteel overtroemd) tot *Arrhenatherion elatioris* (matig droog, inundatiegevoelig en alleen bij uitzondering overstroemd). In België werd de soort (na ruim 20 jaar niet meer gezien te zijn) in de jaren 1977–1980 op enkele tientallen plaatsen aangetroffen in de IJzervallei en enige tijd later ook op één plaats langs de Schelde in de Kalkense meersen.^{20 21 22} In Noord-Frankrijk is de soort onder meer aanwezig in het Lotharingse Maasgedeelte en – verder zuidwaarts – in het dal van de Loire, onder meer in de veel geroemde Kievitsbloemhooilanden; Corporaal gebruikt het Weidekervel-torkruid zelfs als naamgevende soort voor de desbetreffende gemeenschap, die hij beschrijft als *Fritillario-Oenanthetum silaifoliae*.²³ In ons land wordt de soort gezien als een vermoedelijke kensoort van het *Alopecurion pratensis*²⁴, en ook Zwaenepoel et al.¹⁹ concluderen dat de soort in deze gemeenschap waarschijnlijk haar zwaartepunt heeft.

Discussie

De aanwezigheid van Weidekervel-torkruid langs de Maas bij Stevensweert is ongetwijfeld toe te schrijven aan spontane vestiging, waarbij het aannemelijk is dat de soort als zaad door de rivier is meegesleept vanaf haar groeiplaatsen in Frans Lotharingen. Ofschoon verspreiding door water bij Weidekervel-torkruid, voor zover ons bekend, nooit is onderzocht of aangetoond, ligt dit wel in de lijn van de verwachting; het is een belangrijk verspreidingsmechanisme voor veel soorten van overstromingsgraslanden, zoals van de eerder genoemde Kievitsbloem (*Fritillaria meleagris*). Mogelijk dragen de verdikte vruchstelen (als de vruchten vast blijven zitten) bij aan een groter drijfvermogen van de diasporen.

Voor de instandhouding van de nieuwe groeiplaats lijkt een hooilandbeheer (maaïen en afvoeren) een voorwaarde. Om de plant de gelegenheid te bieden zaad te vormen en uit te zaaien, moet het maaïen niet voor eind juli plaatsvinden. Dit zou een goede aanleiding zijn de gehele dam in een geregeld maaibeheer te nemen, want alleen een dergelijk beheer biedt uitzicht op duurzame instandhouding van de nu nog aanwezige glanshavergemeenschappen. Zeker langs de Maas zijn goed ontwikkelde voorbeelden van deze plantengemeenschap (met de daarbij behorende stroomdalplanten) op de vingers van twee handen te tellen.

Ten slotte zij opgemerkt dat het niet ondenkbaar is dat de soort nog in andere uiterwaarden groeit²⁵, maar bijvoorbeeld door vroeg maaïen onopgemerkt blijft. Van Dodemansvingers (*Oenanthe crocata*) op Voorne is bijvoorbeeld bekend dat ze goed kan overleven in gemaaide vorm.²⁶

1. R. van der Meijden, 1996. Heukels' Flora van Nederland, ed. 22: 313. Groningen.
2. E.J. Weeda, R. van der Meijden & P.A. Bakker, 1990. FLORON-Rode Lijst 1990. Rode lijst van de in Nederland verdwenen en bedreigde planten (Pteridophyta en Spermatophyta) over de periode 1980–1990. *Gorteria* 16: 2–26.
3. Afbeeldingen van deze wortelorganen worden gegeven in J. Lambinon, J.E. De Langhe, L. Delvosalle & J. Duvigneaud, 1998. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden (Pteridofyten en Spermatofyten) ed. 3: 477, Fig. 44. Meise.
4. R. Fabri, 1993. Flore générale de Belgique. Spermatophytes. Vol. 5, Fasc. 2: 217–218. Meise. Volgens Fabri wordt de soort ook in Zuidwest-Azië en Noord-Afrika aangetroffen.
5. J.H.J. Schaminée, L. van Duuren & A.J. de Bakker, 1992. Europese en mondiale verspreiding van Nederlandse vaatplanten. *Gorteria* 18: 57–96.
6. R.B. van den Bosch, 1850. *Prodromus Florae Batavae*, 1: 99–100. Leiden.
7. H.C. van Hall, 1825. *Flora Belgii Septentr.*, 1. Amsterdam. Het geslacht *Oenanthe* wordt behandeld van p. 238–240; *O. peucedanifolia* en *O. silaifolia* worden niet genoemd.
8. R. van der Meijden, 1983. Heukels' Flora van Nederland, ed. 20: 268. Groningen.
9. C.A.J.A. Oudemans, 1861. *De flora van Nederland*, 2: 149–151. Haarlem.
10. C.A.J.A. Oudemans, 1873. *De flora van Nederland*, 2, ed. 2. Amsterdam.
11. H. Heukels, 1909. *De flora van Nederland*, ed. 2: 441. Groningen.
12. A.J. Quené-Boterenbrood, 1980. *Oenanthe peucedanifolia* Poll. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), *Atlas van de Nederlandse flora* 1: 152. Amsterdam.
13. A.L.S. Lejeune, 1811. *Flore des environs de Spa*, 1. Liège.
14. A.L.S. Lejeune & R. Cortois, 1828. *Compendium Florae Belgicae*, 1. Liège.
15. V. Westhoff, P.A. Bakker, C.G. van Leeuwen & E.E. van der Voo, 1970. *Wilde Planten, flora en vegetatie in onze natuurgebieden*, 1: 97. Amsterdam.
16. E.J. Weeda, J.H.J. Schaminée & A.H.F. Stortelder, 1996. *Trifolio-Geranietea sanguinei*. In: J.H.J. Schaminée et al., *De Vegetatie van Nederland* 3: 227–246. Leiden.
17. R. van 't Veer, J.H.J. Schaminée & E.J. Weeda, 1999. *Convolvulo-Filipenduletea*. In: A.H.F. Stortelder et al., *De vegetatie van Nederland* 5: 13–40. Leiden.
18. E.J. Weeda & J.H.J. Schaminée, 1998. *Artemisietea vulgaris*. In: Schaminée et al., *De Vegetatie van Nederland* 4: 247–304 (met name 302). Leiden.
19. A. Zwaenepoel, H. Demolder, L. Demarest & J. Heirman, 1998. De plantensociologische positie van en toekomstperspectieven voor Weidekerveltorkruid (*Oenanthe silaifolia* Bieb.) in België. *Stratiotes* 16: 12–23.
20. L. Vanhecke, 1979. *Oenanthe silaifolia* Bieb. in de Vallei van de IJzer en in België. *Bull. Soc. Roy. Bot. Belgique* 112: 13–20.
21. M. Gryseels, 1981. Nieuwe vindplaatsen van *Oenanthe silaifolia* Bieb. in de IJzervallei (Provincie West-Vlaanderen, België). *Dumortiera* 18: 9–11.
22. M. Gryseels & J. Heirman, 1987. *Oenanthe silaifolia* Bieb. aangetroffen in de Kalkense meersen (Kalken, Oost-Vlaanderen). *Dumortiera* 39: 25.
23. A. Corporaal, 1990. De Loire en de Kievitsbloem. *Natuur, Milieu en Faunabeheer*, Zwolle.
24. A.C. Zuidhoff, J.H.J. Schaminée & R. van 't Veer, 1996. *Molinio-Arrhenatheretea*. In: Schaminée et al., *De Vegetatie van Nederland* 3: 163–226. Leiden.
25. E.J. Weeda, 1987. *Nederlandse Oecologische Flora* 2: 265. Amsterdam.
26. Mondelinge mededeling R. van der Meijden (Rijksherbarium, Leiden).